

Розділ 1

Основи теорії держави і права

§ 1. Загальна характеристика держави

1. Причини виникнення держави

- *Пригадайте з курсу історії, як було організоване первісне суспільство. Яку назву мав колектив первісних людей? Хто керував колективом?*

Первісні люди жили стадом, разом добували їжу та захищалися від небезпек. Найдосвідченішого й найрозумнішого обирали вождем, якого знав кожний, адже колектив людей був невеликим. Одноплемінники прислухалися до нього, виконували його накази. Для цього вождю не потрібно було вдаватися до насильства чи примусу, достатньо було особистого авторитета. Кожний член людського стада чи племені розумів, що саме спільна праця під керівництвом найдосвідченішого дасть змогу всім вижити.

Минав час, змінювалися покоління, розвивалося суспільство. Поступово серед людей виникла нерівність — з'явилися багаті та бідні, одні племена й народи завойовували інші. Життя людей ускладнилося. На цьому етапі вже недостатньо було лише авторитета, адже не завжди члени великого колективу добре знали одне одного. У цей час людську громаду став очолювати не найдостойніший, а той, хто отримав це право за походженням, за майновим станом, навіть силою. Щоб примусити виконувати свою волю, іноді треба було застосовувати насильство.

Крім того, керувати колективом, який суттєво збільшився, стало набагато складніше, ніж раніше. Необхідно було створити певний механізм, який виконував би ці складні завдання. Так виникла держава.

Варто зазначити, що вчені й досі сперечаються про те, як виникла держава. Існує чимало різноманітних теорій щодо її походження: *теологічна* (держава створена за Божим велінням); *патріархальна* (пояснює виникнення держави як наслідок розвитку й перетворення сім'ї), *договірна* та *психологічна* (держава виникає внаслідок

досягнення певних домовленостей між людьми), *теорія насильства* (держава виникає внаслідок завоювань, коли з'являється потреба утримати захоплене плем'я чи рід у покорі), *соціально-економічна теорія* (держава виникає внаслідок розвитку виробництва, знарядь праці та соціальних змін, які відбуваються); *космічна* (державу створено на Землі прибульцями-інопланетянами).

2. Поняття й ознаки держави

- Уявіть, що ви прибули в невідому країну й бажаєте визначити, чи можна її називати державою. Які ознаки держави? Для відповіді на це запитання пригадайте, як ви визначали поняття «держава», вивчаючи історію.

Поняття «держава» — одне з основних у правознавстві.

Держава — це особлива форма організації суспільства за допомогою спеціального апарату управління, який захищає інтереси населення певної території, регулює відносини між членами суспільства, зокрема за допомогою примусу.

Давайте з'ясуємо, які ознаки властиві державі, що відрізняє її від інших людських утворень або суспільних об'єднань (див. *схему 1, с. 10*).

Обов'язковим для кожної держави є *суверенітет*. Це означає, що вона здійснює верховну владу на своїй території, може видавати обов'язкові для виконання закони й розпорядження. Влада держави поширюється на всю територію країни та все населення. Виявом суверенітету є також здійснення від імені держави правосуддя на її території. Зовнішній суверенітет держави виявляється в незалежності її від інших держав.

Суверенітет — це можливість держави самостійно розв'язувати всі питання свого внутрішнього життя й зовнішніх відносин, здійснювати владу й правосуддя на своїй території.

Кількість суверенних країн у світі постійно зростає. Перед початком Другої світової війни існувала 71 незалежна держава, у 1947 р. — 81, у 1995 р. — майже 190. Після Другої світової війни незалежність отримали понад 100 територій. Нині членами найбільшої та найавторитетнішої міжнародної організації — Організації Об'єднаних Націй (ООН) — є 193 країни, ще дві (Ватикан і Палестина) є країнами-спостерігачами.

Проте й тепер у світі ще існують території, які не мають суверенітету. ООН визначає 16 несамоврядних територій, що знаходяться під управлінням інших держав. Це, зокрема, Бермудські острови, територія Монтсеррат, Фолклендські острови тощо.